

KATEHETSKA POUKA HRVATSKIH PUČKIH MISIONARA OD 16. DO 19. STOLJEĆA (II)

MIJO KORADE

Salesianum

Institut za religijsku pedagogiju i katehetiku
Vlaška 36, 10000 Zagreb

Pregledni članak
Prilježeno 8. 11. 1996.
UDK 266(497.5),,16/19"

4. U DALMACIJI I PRIMORJU

Prva velika misija u mletačkoj Dalmaciji zabilježena je 1660. godine u Zadru. Isposlovao ju je nadbiskup Teodor Balbi od isusovačkog generala posredstvom nekoliko kardinala. Držali su je oko tri mjeseca Vid Vitelli i Bernardo Zefferin iz riječkog kolegija. Oni su najprije tjednima poučavali i sakramentima krijepili vojnike u bolnicama papinske pukovnije i mletačkoj vojnoj bolnici, ljude u drugim bolnicama i galiote, a svakog petka su kršćanskim dužnostima poučavali djecu u pučkim školama. Za vrijeme klasičnih misija svaki su dan držali vjeronauk. Da istaknu važnost pouke, sakupljali bi djecu po ulicama zvoncem, a kad bi se ona sabrala, krenula bi u procesiji pod križem u katedralu. Dva bi svećenika pjevala lauretanske litanije, a druga dvojica bi pazila na red, jer je djece znalo biti i do 600. Katehezi u katedrali prisustvovali su nadbiskup i sav kler, koji su djeci postavljali pitanja i dijelili nagrade. Dolazili bi i vojnici raznih narodnosti - Talijani, Francuzi, Nijemci, Švicarci i Korzikanci. Nadbiskup je povjerio dominikancima da nakon misija nastave redovite kateheze u gradu po metodi misionara.²⁴

Riječki su misionari i sljedećih godina dolazili u Dalmaciju, 1661. i 1679. ponovno u Zadar, 1688. i 1690. u nepoznata dalmatinska mjesta. Međutim, stalne misije u Dalmaciji osnovao je poznati misionar i lek-sikograf Ardelio Della Bella (1655-1737), koga su suvremenici prozvali "apostolom Dalmacije". On je od 1703. trideset godina djelovao u 17 dalmatinskih biskupija i u turskoj Hercegovini, a 1722. osnovao je u

Splitu kuću misionara iz koje su drugi nastavili njegovo djelo sve do ukinuća isusovačkog reda 1773. godine. Među drugim misionarima bilo je također zaslužnih i poznatih kulturnih djelatnika. Od 1709. do 1716. Talijan Filippo Riceputi (1667-1742) poznati je povjesničar i začetnik djela "Illyricum sacrum", od 1717. Istranin Franjo Ksaver Rovis (1675-1743) ujedno je i kroničar misija. On 1728. godine odlazi, a misije do 1762. nastavlja Gian Lorenzo Camelli (1692-1781) iz Pistoie, koji je također napisao opširnu povijest dalmatinskih misija i životopis Della Belle.²⁵

U prvim je desetljećima Della Bella obično držao misije od osam dana u pojedinim župama, a tek su kasnije Camelli i drugi u potpunosti primjenjivali metodu patra Segnerija s misijama u većim mjestima, više svečanosti i procesija. Svugdje su misionari poučavali svako popodne u kršćanskom nauku, često gdje je bilo potrebno posebno upućivali mladež i odrasle u ispravnoj ispovijedi, a u nekim krajevima, pogotovo u turskom području, uglavnom su tumačili temeljne vjerske istine. Jedino Riceputi nije znao hrvatski pa je djelovao uglavnom u gradovima i među mletačkim vojnicima, a dosta je vremena posvetio i skupljanju arhivske građe za svoje povijesno djelo. U procesijama narod je uvijek pjevao pjesme kršćanskog nauka, a negdje

24 M. VANINO, *Misijska izvješća XVII. i XVIII. vijeka*, "Vrela i prinosi" 1(1932), 158-165.

25 M. VANINO, *Lovro Camelli i njegova povijest pučkih misija u mletačkoj Dalmaciji gg. 1703-1762.*, u: "Vrela i prinosi" 12(1941), 87-192.

su misionari katehizirali prije i nakon procesije. Nastojali su da se u narodu uvede i ustalili kršćanski pozdrav "Hvaljen Isus i Marija". Dijelili su narodu Agnus Dei, križice, medaljice i relikvije, a tipični za isusovačke misionare bili su blagoslovljena voda sv. Ignacija i brašno sv. Alojzija Gonzage, štovanje kojega su posebno širili.²⁶

Camelli je prije početka svoje misijske djelatnosti 1727. dao u Veneciji tiskati katekizam pod naslovom *Kratak skup najpoglavitijeh stvari koje se uzdarže u nauku karstianskomu* i duhovna razmatranja iz duhovnih vježbi *Misli karstianske iz zabava duhovnih svetoga Ignacia Lojole*, koje je dijelio u svojim misijama.²⁷ Camelli također spominje da su u svim misijama uvodili da narod u crkvi na glas recitira bogoslovne kreposti, tj. čin vjere, ufanja i ljubavi. Budući da ih mnogi nisu znali, dali su u Veneciji štampati te molitve u velikoj nakladi, pa su jedan dio uvrstili u knjižicu misijskih pjesama (o kojoj ćemo govoriti kasnije), a ostatak su kao letke razdijelili po čitavoj Dalmaciji. Letak je postigao veliki uspjeh jer se zaslugom biskupa i župnika svugdje nedjeljom za vrijeme mise mole spomenuti čini.²⁸

Vrijedni su spomena događaji iz misija u Kotorskom zaljevu 1748. koje su držali Camelli i Antun Vugrinović. U tom se kraju još održao prastari običaj, nastao zbog turske opasnosti, da djevojke prije udaje nikad ne izlaze iz kuće, pa ni u crkvu, a samo bi na Božić i Uskrs po mraku došle na misu i ispovijed. Biskup je već učinio neke korake da se taj običaj iskorijeni, a misionari su postigli da su sve redovito dolazile u procesijama na pouke i propovijedi. Biskup je tada odredio neke svećenike koji će im ubuduće tumačiti kršćanski nauk nedjeljom i blagdanima. Drugi je običaj bio da kada u nekoj obitelji netko umre, sve žene tjednima ili mjesecima ostaju u kući naricati i plakati. Za vrijeme misija umro je čovjek u jednoj od najuglednijih obitelji, pa je zauzimanjem misionara probijen led tako da su sve žene iz obitelji redovito dolazile na misijske funkcije. U jednom su mjestu katolici bili manjina prema pravoslavcima i vrlo su

malo znali o vjeri. Zato su im misionari uglavnom tumačili vjeronauk i pojedinačno ih poučavali o ispovijedanju, a jednog su mještana posebno pripremili da ubuduće drži kateheze ostalima.²⁹

Segnerijanske ili pokorničke misije obavljao je od 1724. do 1742. po južnoj Dalmaciji, Primorju i kvarnerskim otocima, Istri i Senjsko-modruškoj biskupiji Dubrovčanin Bernard Zuzorić (1683-1762). On je sa svojim pratiocima jednako kao i Segneri u Italiji puno pažnje posvećivao tumačenju kršćanskog nauka, na koje su djeca dolazila u procesiji pjevajući duhovne pjesme. Osim toga je u propovijedima o izmirenju uvijek pozivao djecu i mladež da se javno pomire sa svojim roditeljima i da ih mole za oprostjenje. Propovijedao je također o dužnostima djece prema roditeljima. U kronici misija Zuzorić navodi da je od početka opazio da, osim u gradovima i većim mjestima, uglavnom vlada neznanje kršćanskih istina i to ne samo kod mladeži, nego i kod starijih, jednako muževa i žena. Budući da se to nije moglo popraviti za vrijeme misija, on je 1727. godine počeo po župama dijeliti hrvatske knjižice koje su sadržavale kršćanski nauk, djela vjere, ufanja i ljubavi, te druge korisne upute i molitve. Župnicima su pak preporučivali da nedjeljom i blagdanima narodu u crkvi čitaju na glas iz knjižice, osobito bogoslovne kreposti, a ljudi da za njima ponavljaju. Sljedećih su godina misionari u više župa našli već ustaljeni običaj da vjernici prije mise glasno mole djela triju bogoslovnih kreposti.³⁰

Knjižica koju spominje Zuzorić zapravo su dvije koje je on vjerojatno objavio za svoje misije već te 1727. godine, a sačuvali su nam se primjerci drugoga izdanja iz

26 ARSI (Archivum Romanum Societatis Iesu) - Venet. 108, ff. 477r-488v.

27 M. KORADE, *Molbe A. Della Belle, B. Zuzorića i G. L. Camellija za misije u Dalmaciji*, u: "Vrela i prinosi" 17(1987/88), 112-125.

28 M. VANINO, *Lovro Camelli*, 154.

29 ARSI - Venet. 108, ff. 489r-492v.

30 Kroniku Zuzorićevih misija objavio je M. VANINO, *Izvjeshće Bernarda Zuzeria o misijama 1724-1727*, u: "Vrela i prinosi" 6(1936), 72-107; *Izvjeshće o Bernarda Zuzorića o misijama gg. 1727-1742.*, "Vrela i prinosi" 11(1940), 116-184.

1730. i trećeg iz 1752., tiskani u Veneciji. Neki od sačuvanih primjeraka su uvezani i vjerojatno se tako zajedno dijelili, pa je zato Zuzorić mogao govoriti o jednoj knjižici.³¹ Prva je *Nauk kerstjanski potriban svakomu kerstjaninu. Ukratko složen po jednomu ocu Družbe Isusove*. On u 32 stranice sadrži kratke pouke u pitanjima i odgovorima o Bogu, Kristu, pripravi za ispovijed i pričest, o sadržaju vjerovanja i crkvenih zapovijedi, zatim vrlo kratko o sakramentima te glavnim i svagdanjim molitvama. Na kraju je kratka pouka roditeljima i oprost koji se dobivaju za me-daljice, krunice i druge predmete podijeljene u misijama te za neke molitve. Po tome se vidi da je katekizam pisao misionar, ali u njemu nema bogoslovnih kreposti, koje Zuzorić spominje u svojoj kronici. One se nalaze s drugim molitvama na kraju knjižice pod naslovom *Hvale duhovne koje se pivaju u vrime od svetoga poslanja ili misioni po slovinskih i dalmatinskih deržavah*. Ima 64 stranice, a prvi dio do 46. str. obuhvaćaju pjesme koje su se pjevale u misijama, neke od njih izrazito katehetskog sadržaja. Takva je vrlo dugačka "Hvale duhovne u kojih se uzderže poglavite stvari od svete vire katoličanske" (str. 4-27), koja je podijeljena u četiri dijela i govori o činu vjere, ufanja i ljubavi; o oslobađanju od grijeha i čuvanju milosti; o smrti i sudu te o paklu i nebu. Zatim slijede i danas poznata pjesma o skrušenju ("Ja se kajem, Bože mili"), pjesnička parafraza Očenaša i Zdravo Marije, o zaštitnicima misija sv. Josipu i sv. Franji Ksaverskom i druge.³²

Zuzorić je također u svojim misijama uvodio kršćanski pozdrav "Hvaljen Isus i Marija". Kojiput su mu u misijama pomagali biskupijski svećenici, kao u dubrovačkom kraju 1728. Dubrovčani Marin Sorkočević i Matej Kljašić, koji su tumačili kršćanski nauk i ispovijedali. Sigurno su na misionarev poticaj, za vrijeme misija u Bakru 1734. godine, senjsko-modruški biskup Antun Benzoni i bakarsko-vinodolski zapovjednik Sigismondo Sartori na zajedničkom sastanku odlučili skupiti oveću svotu novca, od kojega će određeni svećenik dijeliti siromašnoj djeci kad god dođu na

kršćanski nauk u crkvu sv. Margarete na obali.³³

Zuzorić je zabilježio zanimljiv događaj iz misija u Slunju 1726. godine. Tamošnji je zapovjednik poslao glasnika u turski Bihać (oko šest sati hoda od Slunja, kaže Zuzorić) da pozove tamošnje katolike neka dođu na misije i okrijepe se riječju Božjom, sakramentima i papinskim blagoslovom. Svi koji su mogli uzeli su hrane za nekoliko dana i došli na misije. Misionar piše da su se divili čestitosti tih muškaraca, čednosti žena i djevojaka te bogoljubnosti i vjerskoj revnosti svih. Činilo im se kao da gledaju kršćane iz vremena prve Crkve. Još su se više čudili kako su ti ljudi dobro poučeni u vjeri, premda nisu imali svog župnika, nego im je rijetko dolazio svećenik iz Senjske biskupije i služio misu. Međutim, imali su nekog starca, pobožnog i dobro upućenog u vjeru, koji im je bio kao župnik. Krstio im je djecu, uz umiruće molio molitve i u njegovoj su se kući sastajali na večer da nauče molitve i vjerske istine. Okrijepljeni poukom i sakramentima, dobivši na dar svetih slika, medaljica i Agnusa, ti "kršćani starinske vjere" vratili su se kućama.³⁴

5. JURAJ MULIH I DRUGI MISIONARI U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

Misionari iz kolegija u sjevernoj Hrvatskoj i u 18. stoljeću nastavljaju misionarski i katehetski rad po raznim gradovima i selima. Tako se na primjer u kronici za 1712. godinu spominje da su patri na imanijama zagrebačkog kolegija tumačili kršćanski nauk mališanima. Rezultat je bio da su djeca o tome poučavala svoje ukućane, a pastiri su se međusobno ispitivali o katekizmu ili molili zajedno krunice po pašnjacima.³⁵

No najveće je djelo u promicanju vjerskog znanja i proživljenog kršćanstva u tom

31 Isto, "Vrela i prinosi" 11(1940), 121-123.

32 Knjižnica HAZU u Zagrebu ima drugo izdanje (1730) obiju knjižica, *Hvale duhovne*, sign. R 119, i *Nauk kersjtanski*, sign. R 124.

33 M. VANINO, *Izvjeshće*, "Vrela i prinosi" 11(1940), 152.

34 Isto, "Vrela i prinosi" 6(1936), 98.

35 M. VANINO, *Misijska izvješća*, u: "Vrela i prinosi" 2(1933), 78-79.

stoljeću postigao veliki misionar i pisac Juraj Mulih (1694-1754), djelujući u sjevernoj Hrvatskoj i među Hrvatima u Ugarskoj od 1728. do smrti 1754. godine. Misionarski je rad započeo, odmah nakon završenog studija, u požeškom kolegiju, kateheta je u gradu i obilazi okolna sela poučavajući djecu i odrasle kršćanskom nauku. Već sljedeće 1729. godine Mulih započinje seriju segnerijanskih ili pokorničkih misija koje će nastaviti sve do smrti. I u tim misijama on ili njegovi pomoćnici katehiziraju gotovo svaki dan, potiču župnike na redovitu vjersku pouku, uvode pozdrav "Hvaljen Isus" te dijele katekizme i drugo duhovno štivo. Koliko je u svojim pokorničkim misijama tumačio temeljne vjerske istine, vidi se iz primjera jedanaest misija po osam dana održanih 1733. u Zagrebačkoj biskupiji. U njima je održao 160 propovijedi, 70 poduka (instructiones = kateheze za odrasle), 90 nagovora i 40 kateheza.³⁶ U tim misijama misionar je pronalazio i organizirao mladiće koji su mu pomagali skupiti narod na propovijedi, kao 1735. u Pečuhu u stilu talijanskih "svegliarina", poučavali djecu katekizmu ili poticali ljude iz drugih mjesta da dođu na misije.³⁷

Mulih je osim toga često po zimi, kada se odmarao od napornih segnerijanskih misija, držao katehetske misije u kojima je po tri-četiri dana u pojedinom selu poučavao vjeri djecu, pripremao ih na sakramente i ispovijedao. Najčešće je to činio po selima oko Zagreba i posebno u selima ili posjedima zagrebačkog kolegija. Takve se misije spominju 1732., 1738., od 1740. do 1745. i 1753.; zatim 1737. u Aljmašu, selu osječke isusovačke rezidencije, 1746. oko Požege i konačno 1751. u 43 sela gradišćanskih Hrvata.³⁸

Iskustvo misijskog rada navelo je Mulih da je od oko 30 dosad poznatih svojih djela, koja je sastavljao u stankama između misija, preko trećinu posvetio katekizmu. Tako je nakon prvih godina boravka u Požegi objavio kratki štokavski katekizam *Pisanica duhovna* (Beč 1734), kojemu je priložio "libarice" ili "abecevicu", tj. upute za čitanje (abecedu, slaganje slova i djela vjere, ufanja i ljubavi). Takve se abecevica

već 1735. godine spominju u Požegi gdje ih tamošnji katehete Antun Kanižlić i drugi nabavljaju idućih godina na desetine tisuća i dijele u gradu i okolici. Jednako tako Mulih u predgovoru *Pisanice* prvi potiče na pismenost i privrženost knjizi, kao preduvjet da se nauče vjerske istine. On među ostalim piše: "Jer ja nisam se oblinio dugo misliti dobra načina, kojim bi vas k tomu pomogao i nisam našao niti sam ga u drugih pametnih vilajetih vidio boljega za naučiti zakon i viru, nego naučiti knjigu. Evo vam jedna, gdi na svrhi jesam metnuo i libarice, da imadu lipu priliku naučiti se prie knjigu čitati, pako onda i Nauka, ovakovu priliku nigde niste imali, a budu li igda vaša dica imala, ja ne znam, nego želim viditi kako sam vidio i tužno promišljavao veliku brigu koju imaju i pauri krivovirski, da svako dite mužko i žensko knjigu uče zato, da se lasnie nauči svoga zakona, u kojemu tužno neima spase-nia."³⁹

Tako Mulih postaje idejni i stvarni začetnik katehetskog i prosvjetnog pokreta koji su požeški isusovci provodili u Požegi i okolnim selima. Misionar je nakon serije misija održanih u tom kraju 1746. objavio dvije godine i kasnije pravu dječju početnicu (*Abecevicica slovinska*, Zagreb 1748), koja sadrži sve što je potrebno za prvu naobrazbu mališana: abecevicu, katekizam, molitve, nešto od povijesti i matematike. A na kraju života ostavio je Požežanima veliki katekizam na štokavskoj ikavici, pod naslovom *Duhovna pisanica* (Zagreb 1754).

Za kajkavsko područje objavio je Mulih također katekizme za sve dobi i potrebe. Odraslima i posebno župnicima namijenio je veliki katekizam *Posel apoštoski* (Zagreb 1742), zapravo katehetsku enciklopediju u kojoj su sadržani svi vidovi kršćanskih istina. Značajno je da na početku djela donosi u šest poglavlja upute i poticaje za poha-

36 I. FUČEK, *Juraj Mulih život i djelo*, Zagreb 1994, 219.

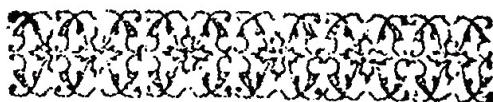
37 Isto, 254-257.

38 Isto, na kraju djela: Kronološka tablica misijskog rada Jurja Muliha.

39 M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, II, Zagreb 1987, 634.

đanje kršćanskog nauka: o koristi i potrebi vjeronauka, o oprostima, o dužnosti katehete, o načinu kako treba držati vjeronauk, o dužnostima i ponašanju polaznika i onih koji su dužni slati ih na vjeronauk (str. 1-28). Za mladež je objavio srednji katekizam *Škola Kristuševa* (Zagreb 1744), primjeren njihovoj dobi, u koji je uvrstio glasovite "Regule dvorjanstva", prvi hrvatski bonton, o svakodnevnom ponašanju mladeži u svim prilikama. Očito su Mulih misije 1744. u Hrvatskom zagorju i 1745. u Podravini potakle da sastavi prvu kajkavsku početnicu za djecu pod naslovom *Abecevicica dragem mladem obodvojega spola ljudem hasnovita i potrebna* (Zagreb 1746), istog sadržaja kao i kasnija štokavska *Abecevicica*. Po naslovu bi se moglo zaključiti da je to drugo izdanje. U zimi 1738. priredio je Mulih u zagrebačkoj akademskoj crkvi sv. Katarine javni ispit iz kršćanskog nauka i za tu priliku sastavio kratke teze, objavljene kao letak s likom rassetog Krista. Letak je dao tiskati biskup Juraj Branjug u 1200 primjeraka, od kojih je tisuću podijeljeno prisutnima na ispitu, a biskup je 200 zadržao za sebe. Kasnije je biskup dao tiskati još 2400 primjeraka, koji su razdijeljeni u Zagrebu, Varaždinu i drugdje, a tražili su ih i izvan Hrvatske.⁴⁰ Kratke katekizme, osim toga, uvrstio je Mulih i u svoje molitvenike *Nebeska hrana* (Zagreb 1748) i druga djela. Svojim velebnim djelom misionar Mulih je ne samo najplodniji hrvatski katehetski pisac, nego i jedan od najvećih naših pučkih prosvjetitelja.

Osim katehetske pouke i širenja pismenosti u Požegi, koje je započeo Mulih, a nastavili 1735. Kanižlić i drugi, takvu je sistematsku djelatnost po selima Požeške kotline 1752. godine započeo Josip Milunović (1709-1759). Ukratko iznosimo nekoliko podataka o metodi i rezultatima njegova rada. Već je prve godine obišao 12 sela. Rano ujutro učio bi djecu o vjeri i slovima, preko dana bi isповijedao i obilazio bolesnike, a na večer, nakon dnevnih poslova, opet bi sakupio djecu i odrasle na pouku. Iste godine bilježi Josip u kronici: "Sad vidiš muško i žensko kako nose abecedarke, promatraju slova, slažu slogove.

PREDGOVOR.

D Aštemi zdrava draga obodvojega spola Nechicza! kajšem vam najbasznoviteše, i najpotrebneše znal; tošem vam vu ovu malu Kniseczu posztavil; tojeto: Abeceviczu, Navuk Kerschanfszki, Molitve, Ministraczie, Broj, i Rachun. Ako od mene vech Navuka hochete imati; poglejte Coszla Apostolszkoga, gdeszem vesh Navuk posztavil vu dve Knige. Zatem dalszem Skolu Kristussevu, gdeje kratak Zavjetek Navuka. Szada Molitvene Knige pripravlyam, akovam G. Fog da sivet; mogu vam biti na szlusbu. Ada ova, koja polag moje szlaboszti dajem vam, pruszim za dobro primete, ter za me, i za moje Dobrocbinitelk veruò Soga molete, da vam z-Bojijum, i myibovum pomocbjum morem na dalyè poszlstiti; kakti kénim, i selim.

Juraj Mulih, T. J.
M. A.

Mnogo djece, muške i ženske, naučilo je vješto čitati. Mnogi su dječaci postali misionaranti, a u odraslih se probudila želja za znanjem." Tako misionar nastavlja kasnije i u drugim selima: nedjeljom propovijeda mnoštvu naroda sakupljenog sa svih strana, a svaki dan s djecom odgonetava tajne slova. Naprednijima je podijelio svu silu poučnih knjiga, a u nekoliko sela je utemeljio osnovne škole. Zanimanje za knjigu raslo je i kod odraslih. "Čudo je", piše Josip, "kako roditelji tjeraju svoju djecu da ih nauče čitati, kako bi lakše naučili otajstva vjere potrebna za spasenje."

No najteže je bilo s malim pastirima koji su čitave dane provodili na pašnjacima. Za

40 Usp. M. VANINO, *Isusovci*, I, 328; I. Fuček, *Juraj Mulih*, 92-95, 312.

njih je Milunović znao ostati u mjestu po mjesec dana stanujući u nekoj kolibi. Rano ujutro došao bi na mjesto gdje se skupljaju pastiri sa stadima. Održao bi im pouku, a onda ih otpustio na njihov posao. Poslije podne bi ih opet potražio da ponove lekcije i da im zada nove, a na večer kad su se pastiri vratili u selo, opet bi se okupili oko misionara i on ih je podučavao do kasno u noć. Imao je misionar u tome i neprilika kada je morao dugo lutati po pašnjacima da ih pronade, ili kada bi se dječaci sakrivali pred njim, ili bi bježali te ih je morao loviti. A kada bi se oni branili da nemaju vremena za učenje, Josip je uzimao štap i pazio na stado, dok su pastiri učili slova i postavljene zadatke.

Ipak se Milunoviću širenje pismenosti činilo presporim, te on 1756. uvede tečajeve za nepismene. Izabrao bi sposobnije mladiće i djevojke koji su onda po njegovim uputama svakodnevno sakupljali djecu i mladež, poučavali ih vjerskim istinama i učili ih čitati. Plod je misionarevog truda bio ogroman. Po svim selima oko Požege mnogi su naučili čitati. "I tako", veli kroničar, "iz dana u dan sve više iščezava neznanje potrebnih i korisnih stvari, jer seljaci i sami u slobodno vrijeme uče neuke o onome što su naučili od misionara ili iz knjiga, obrazujući tako i svoje prijatelje u kršćanskom nauku i pismu." S Milunovićem posljednjih godina djeluju i drugi patri iz Požege, a nakon njegove smrti 1759. nastavljaju njegov rad sve do 1773. Juraj Barjaktari, Petar Lipovčić, Ivan Trnski i drugi. Uz to su Milunović i Kanižlić u svojim knjižicama neprestano poticali na pismenost i učenje kršćanskog nauka.⁴¹

Pučke misije u Zagrebačkoj biskupiji nakon Muliha nastavljaju Matija Jušić (misionar od 1746. do 1760), Franjo Seklić, Stjepan Sinko i drugi. O njihovom promicanju Bratovštine kršćanskog nauka i katehetskim letcima koje su dijelili pisali smo već u ovom časopisu.⁴² Ovdje ćemo iznijeti još nekoliko zanimljivih detalja o njihovom katehetskom radu u misijama. Kada su na početku misija u goranskom i dubičkom kraju 1759. Jušić i Pavao Katarinčić naišli na veliko vjersko neznanje, odlučili su da će

prije misije u nekoj župi najprije tjedan dana tumačiti kršćanski nauk, posebno o vezama i razlikama između katoličke i pravoslavne vjere, budući da narod obiju ispovijesti živi izmiješan. Poduke su često prekidali ponavljanjem i ispitivanjem razloženog gradiva. Tih su godina Jušić i njegovi pomoćnici uveli posebnu metodu katehetskih misija, kakve je u prijašnjem stoljeću provodio Maunoir u Bretagni, naime, da preko zime djeci tumače katekizam, a odraslima daju duhovne vježbe sv. Ignacija tri dana u svakoj župi, i tako obidu čitav kraj, dok su ljeti drugdje davali segnerijanske misije. U Posavini je Jušić 1760. obišao sedam sela i osobito podučavao pastire te ih pripremao za prvu pričest. Od djece su učili stariji i nadoknađivali ono što prije nisu naučili. Isti je misionar sljedeće godine u Sisku tumačio katekizam po dva do tri puta na dan. Zalazio je daleko u šume u okolici, gdje su ljudi živjeli vrlo bijedno, sakupljao ih u nekoj kolibi i poučavao vjeri, a onda bi ih svrstao u procesiju i odveo u najbližu crkvu. U takvim misijama 1765. uvedeno je u okolici Zagreba da na večer čitava obitelj u kući moli djela vjere, ufanja i ljubavi, a u Međimurju krunicu i lauretanske litanije. U podravskim selima 1769. svi su tako dobro naučili katekizam da su ne samo odgovarali na pitanja, već su naširoko znali obrazložiti svaki članak vjere. Svi su naučili napamet djela bogoslovnih kreposti i kako se ispovijeda. U Topuskom su iste godine misionari i pravoslavne naučili tri bogoslovne kreposti, te im podijelili krunica i slika. U podravskim selima 1770. Sinko i Josip Jelenčić popodne tumače i ispituju djecu iz katekizma, a ujutro su nakon mise tumačili odraslima kršćanske dužnosti itd.

Misionari iz riječkog kolegija u drugoj polovici 18. stoljeća redovitim godišnjim misijama po Istri, Kvarneru i Senjsko-modruškoj biskupiji nastavljaju Zuzorićev rad, a najpoznatiji su među njima Franjo Cortivo,

41 M. VANINO, *Isusovci*, II, 642-668.

42 M. KORADE, *Bratovština kršćanskog nauka u Hrvata u 18. stoljeću*, u: "Kateheza" 17(1995)2, 220-229; *Katehetski letak na kajkavskom iz 18. stoljeća*, u: "Kateheza" 18(1996)3, 204-210.

misionar od 1747. do 1760., Leopold Locatelli od 1760. do 1773., Mihael Valinčić, Juraj Mordax i drugi. Tumačili su kršćanski nauk svaki dan u pokorničkim misijama, gdje je bilo potrebno i po više puta dnevno, a također kada su pratili krčkog, senjskog ili istarske biskupe u vizitacijama. Tada bi se zadržavali u pojedinoj župi po dva ili tri dana i uglavnom katehizirali. Svugdje su poticali župnike da redovito poučavaju djecu. Na misijama 1760. u Istri i Senjskoj biskupiji nakon kateheze župnik bi postavio Presveto blizu propovjedaonice i tu stajao. Pjevači i narod otpjevali bi euharistijsku pjesmu i tada bi misionar održao kratki nagovor i s narodom izmolio djela vjere, ufanja i ljubavi, te bi sve završilo blagoslovom s Presvetim.

Za vrijeme kanonske vizitacije jedan je misionar u Senju 1766. organizirao katehezu tako da su djeca podijeljena u razrede, a na čelo svakoga postavljen je svećenik. Nabavljene su za pojedine župe zastave, pod kojima su djeca nedjeljom i blagdanom iz dviju crkvi išla u procesijama u katedralu, pjevajući lauretanske litanije. Bio je to očito utjecaj Parhamerovih katehetskih misija u Austriji. Kanonik Vinko Domelli odredio je od svoje baštine 12 dukata od kojih se svake godine imala kupiti nagrada za polaznike vjeronauka. Drugi kanonik Franjo Tintor sâm se ponudio da će držati kateheze i to je revno obavljao. Kroničar inače nekoliko puta spominje također senjskog kanonika Vuka Homolića koji je često pratio misionare u pohodima i uvijek tumačio djeci kršćanski nauk. Iste je 1766. godine drugi misionar držao kratke katehetske misije u deset župa oko Vinodola.⁴³

Za godinu 1760. kroničar spominje da su riječki misionari razdijelili oko 1000 primjeraka misijskih knjižica koje sadrže i kršćanski nauk. Najvjerojatnije se radilo o Zuzerićevim *Hvalama duhovnim* i *Kerstjanskom nauku*, zajedno uvezanim, kojih su treće izdanje (Venezija 1752) vjerojatno priredili isti misionari. Godine 1769. razdijelili su misionari ponovno 1000 komada katekizama s pjesmama. Ovaj put je to bio katekizam koji su objavili riječki misionari pod naslovom *Knjižica duhovna u četiri dila*

razdijeljena... (Trnava 1768). Na početku je knjižice abecedita ili "Način za dobro štiti", zatim slijedi katekizam (str. 5-21) koji u kratkim pitanjima i odgovorima obrađuje Vjerovanje, Oče naš i Zdravo Mariju, Božje i crkvene zapovijedi te sakramente. U trećem dijelu su pjesme i litanije koje su se pjevale za vrijeme misija (22-81), a u četvrtom oprost i molitve te sasvim na kraju "dila od kripostih", tj. vjere, ufanja, ljubavi i skrušenja (82-96).

Od drugih redovnika franjevci su sredinom 18. stoljeća povremeno držali pučke misije po Slavoniji, a jedini koji su imali organiziranu grupu i djelovali dulje bili su kapucini iz samostana u Karlobagu, osnovanog 1712. godine. Držali su misije po Lici i Krbavi vjerojatno tijekom većeg dijela stoljeća. Nekoliko se puta spominju u izvješćima isusovačkih misionara, jer kad bi isusovci djelovali u susjednim krajevima, kapucini bi tražili da ne ulaze u njihovo područje. O njihovim misijama doznajemo iz priručnika koji su objavili 1750. u Zagrebu pod naslovom: *Pisme duhovne iz drugih knjižic skup spravljene i nekoje iznova s ostalimi bogoljubnim molitvami...* Za misije od osam dana u knjižici su sadržaj pojedinih propovijedi, pjesme, kratki nagovori i molitve za procesije i druge funkcije i na kraju djela bogoslovnih kreposti. Neke od pjesama, kao ona o temeljnim kršćanskim istinama i druge, preuzete su iz Zuzorićevih *Hvala duhovnih*. Knjižica je više usmjerena na obraćenje i popravak života, a manje na samu pouku u temeljnim vjerskim istinama. Takve su vjerojatno bile i kapucinske misije, premda je gotovo sigurno da su u njima tumačili djeci katekizam i poučavali neuke vjerskim istinama.

6. DALMATINSKI MISIONARI U 19. STOLJEĆU

Pučke misije u hrvatskim krajevima obnovili su 1852. sicilijanski isusovci Vincenzo Basile i Antonio M. Ayala i kasnije s drugim talijanskim i hrvatskim misionarima

43 ARSI - Austr. 216-225. (Litterae annuae Provinciae austriacae 1759-1770).

djelovali najviše u Dalmaciji, a u nekim razdobljima i u ostalim krajevima. Do kraja stoljeća su održali preko 1000 misija.⁴⁴ Njihove se misije nisu puno razlikovale od onih u prijašnjem stoljeću, ali su ih prilagodili tadašnjim prilikama i tamošnjoj sredini te uvodili nove pobožnosti. Katehetska je pouka bila stalan element u njihovim misijama, bilo za one koje su pripremali na prvu pričest, bilo za drugu djecu i mladež. Često su katehezi prisustvovali roditelji i ostali odrasli, u želji da nauče vjerske istine. Obično su ih misionari držali svaki dan ili katkad od trećeg dana, i samo tri-četiri dana ako su djecu već dovoljno poučili njihovi župnici. Osim toga su svake večeri prije velike propovijedi i nakon moljenja krunice Srca Isusova misionari ukratko tumačili pobožnost Srcu Isusovu i o Apostolatu molitve. U nekim krajevima, posebno u unutrašnjosti Dalmacije gdje je vjersko neznanje bilo raširenije, tijekom čitavih misija uglavnom su tumačili katekizam. Tako su u Medviđama (Zadar) 1871. 14 dana katehizirali u raznim oblicima, kroz razmatranja, nagovore i dijaloge. U obližnjem mjestu Nunić pripremili su jedinog pismenog seljaka da blagdanima u crkvi predvodi molitve i recitira narodu neki sažetak kršćanskog nauka.⁴⁵

Jedna od svečanijih predstava u njihovim misijama bila je prva pričest djece, a odvijala se ovako: Na taj dan bi se djeca, odjevena u bijelo, skupila u nekoj kapeli ili u župnom dvoru, zatim bi se uputili u procesiji u crkvu, pjevajući litanije i druge pjesme, te noseći slike Srca Isusova i Marijina. Na vratima crkve dočekao bi ih župnik s kratkim nagovorom, zatim bi ih uveo u crkvu gdje su pred krstionicom obnavljali krsni zavjet. Nakon pričesti i mise podijelili su djeci slike i medaljice. Obično su se "kumovi" za prvu pričest birali među uglednijim građanima ili mještanima, koji bi se prvi pričestili. Pred djecom bi se pričestili i svećenici sa zapaljenim svijećama u rukama, kako bi im dali dobar primjer. Misionari bi kojiput obogaćivali svečanost raznim novinama. Tako se u Dalmaciji postavljalo u crkvu malo stablo masline, na čije grane bi objesili medaljice i druge svete predmete, koje bi na kraju misionar podijeli

lio djeci. U dubrovačkom kraju dva su dječaka 1854. skupljala milostinju kojom se namjeravalo kupiti kipić djeteta Isusa i staviti ga na oltar kao trajnu uspomenu na prvu pričest. Kojiput su djeca za vrijeme obnove krsnog zavjeta molila oprost od roditelja, a oni im obećavali da će ih dobro odgajati i davati dobar primjer. Inače se to prakticiralo na kraju misija.

Premda je u to vrijeme katekizama bilo puno više nego prije, ipak je Basile u svoj misijski priručnik *Molitvenik za katolička poslanstva* (Verona 1861, kasnije doživio pet izdanja) uvrstio i kratki kršćanski nauk. Za katehetsku pouku bila je korisna i knjižica koju je isti misionar objavio već 1844. u Dubrovniku, *Razmišljajte ovo dobro*, prijevod djela Bartola Baudranda (4. izd. 1865), koje uz pomoć kratkih razmišljanja i primjera govori o glavnim kršćanskim istinama i dužnostima.⁴⁶

S nekoliko detalja želimo predočiti uspjeh i okolnosti katehetske pouke dalmatinskih misionara. Oko 40 djece iz sela udaljenog deset sati hoda dolazilo je 1859. na misije u Samobor, a 126 školaraca u procesiji iz nekog sela u Jastrebarsko (1858). Djeca koja su svakodnevno pribivala vjeronauku u Sisku (1856) morala su prijeći dvije rijeke. Mnogi školarci iz grada i okolnih sela dolazili su redovito na misije u Varaždinu (1858). Oko 400 školske djece prisustvovalo je katehezi u Bjelovaru (1860), a većina se ispovjedila. Redovito su dolazili na vjeronauk i skoro svi se ispovjedili 1861. godine vojni akademci u Novoj Gradiški i gimnazijalci u Petrinji.

O pohađanju kateheze za vrijeme misija govore i podaci o prvoj pričesti, koju nerijetko primaju mladež i odrasli. Evo tih podataka s godinama održavanja misija: Blato (1852) 102, Trogir (1854) 130, Postira (1854) preko 100, Zagreb (1855) preko 200, Podgora (1858) 140 i (1860) oko 100, Komiža (1862) oko 300 i (1871) 400, Vis

44 Usp. M. KORADE, *Razvoj i utjecaj pobožnosti Srcu Isusovu na vjerski život u Hrvatskoj*, u: "Kateheza" 17(1995)2, 125-127.

45 Relazione delle missioni, 1871, Modena 1872, 3-4.

46 M. KORADE, *Misionar i kulturni radnik isusovac Vinko Basile (1811-1882)*, u: "Vrela i prinosi" 13(1982), 123-127.

(1862) 140, Starigrad na Hvaru (1872) preko 150. Dojmljiv je broj pričesnika u nekoliko gradića na otoku Krku: 1863. u Dubašnici 135, u Omišlju 102; god. 1864. u Dobrinji 165, god. 1865. u Baškoj 146, a u Baškoj Dragi 86. U Lađevcu (Senj) god. 1887. primilo je prvu pričest do 250 djece i mladeži obaju spolova od 20 do 25 godina.⁴⁷

Dominikanci dalmatinske provincije započeli su 1880. godine pučke misije u Splitskoj biskupiji i nastavili ih idućih godina po čitavoj Dalmaciji, Istri i Slavoniji. Posebno ih je rado primao u svojoj biskupiji đakovački biskup Josip J. Stossmayer, gdje su svake godine davali više misija. Do 1913. održali su u hrvatskim krajevima 416 misija.⁴⁸ Skupinu su sačinjavala četiri ili više patera, a među najpoznatijima su bili Anđeo Marija Miškov⁴⁹, Rajmund Ipšić, Antun Pisturović i drugi. Na misijama od osam do deset dana oni svakodnevno drže jednu katehezu, dvije propovijedi i navečer pola sata duhovnog štiva. Posebno su promicali pobožnost i bratovštine svetog ružarija. Prema kraju stoljeća često su se znali pojaviti u Zagrebačkoj nadbiskupiji, posebno u Hrvatskom zagorju, kao pučki misionari slovenski lazaristi. Osam dana držali bi tri propovijedi i katehetske pouke o Božjim zapovjedima, a navečer bi obavljali križni put.⁵⁰

7. ZAKLJUČAK

Kroz letimičan povijesni pregled katehetske pouke u pučkim misijama može se uočiti da se uz razvoj i strukturiranje samih misija, prema uzorima iz drugih zemalja, razvijala i

pouka u kršćanskom nauku. U teškoj situaciji 16. i 17. stoljeća, uzrokovanoj neprestanim ratovima, materijalnom i duhovnom zapuštenošću, misionari su nastojali sačuvati temelje vjere u narodu. Zato su često tumačili samo osnovne molitve i vjerska počela, pri čemu su pobožni predmeti imali važnu ulogu u utvrđivanju vjerskih navika. S postupnim poboljšanjem socijalnih prilika i redovitijom pastoralno-župničkom službom misionarska vjerska, moralna i poučna djelatnost postaje uistinu izvanredni poticaj i oživljavanje vjerskog znanja i života, a glavno pomagalo u kršćanskom nauku postaje katekizam. On ima vjersku, prosvjetnu i kulturološku ulogu u razvoju svekolike uljudbe u puku. Uz to i sama katehetska pouka postaje redovitija i sustavno se odvija u pojedinim krajevima, posebno u onima gdje su nepismenost i vjersko neznanje ostali kao neminovna posljedica prošlih ratnih događanja. Metode i pomagala u katehezi misionari su također prilagođavali mogućnostima i novim zahtjevima vremena. Taj vid misionarske djelatnosti u našim krajevima potvrđuje njihov veliki doprinos vjerskom i kulturnom razvoju hrvatskog naroda.

47 M. KORADE, *La "Missione illirico-dalmata" dei gesuiti (1852-1900), svolgimento, metodo e risultati*, Zagreb 1989, 72-73.

48 *Pravilnik Svetih Poslanja otaca Dominikanaca*, 2. izd., Rijeka 1913, 34.

49 Obavljao je službu poglavara u gotovo svim dalmatinskim samostanima, od 1902. provincijal, objavio je nekoliko popularnih knjižica o različitim pobožnostima. *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb 1925, 193.

50 "Katolički list" 38(1887), 219.